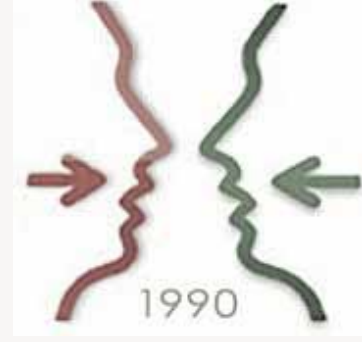

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

MODERNİTENİN BEDEN PROJESİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI: “YAŞLANMAYAN BEDEN” FİKRİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Nihan BOZOK

VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009,
“Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”,
Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

MODERNİTENİN BEDEN PROJESİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI: “YAŞLANMAYAN BEDEN” FİKRİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ¹

Nihan BOZOK²

Öz

Bu çalışmada, bedenin doğal süreçleri içinde yaşanan yaşlanma olgusunu kontrol altına almaya ve bireyin yaşlanmasıyla savaşmasına yönelik stratejiler geliştirmeye yönelik özgül bir öneriler bütünü olan yaşlanma karşıtı söyleme ve onu kuşatan sağlıklı yaşam önerilerine eleştirel bir bakış sunmak önerilmektedir. Michel Foucault ve Susan Sontag’ın teorik yaklaşımlarından hareketle modernite ve beden arasındaki ilişkiye odaklanılmakta ve yaşlanma karşıtı söylem, modernitenin bedene yönelik kavrayışının güncel bir örneği olarak ele alınmaktadır. Sonuç itibariyle, sözkonusu popüler söylemin günümüzde bireyin kendi bedeniyle ve yaşlanmasıyla kurduğu ilişkiyi dönüşüme uğrattığı ve bedeni yaşlanmanın kontrolünde bireysel ve toplumsal müdahaleye açık bir alan haline getirdiği iddia edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaşlanma karşıtı söylem, beden, modernite, biyo-iktidar, sorumluluk.

1 Bu sunumun temelini oluşturan fikirlerin bir kısmı daha önce yapmış olduğum şu çalışmalara dayanmaktadır:

Mortaş, Nihan 2009a “Bedenle Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği”, İç, Doğu Batı: Kişinin Kendisiyle Savaşı, sayı:48, ss.173-182.

2009b A Critical Examination of Anti-Aging Discourse: The Relevance of the Works of Michel Foucault and Susan Sontag, Köln: Lambert Academic Publishing.

2 Doktora Öğrencisi, Sosyoloji Bölümü, ODTÜ.

Abstract

In this study, a critical perspective on anti-aging discourse is proposed, with its surrounding healthy life suggestions that are themselves present a totality of suggestions which aim to control the aging process that are normally experienced within the natural processes of the body and aim to develop strategies to struggle with the aging of the individuals. Here, focusing on the relation between the modernity and the body and considering the approaches of Michel Foucault and Susan Sontag, the anti-aging discourse is investigated as a contemporary example of the body conceptualization of modernity. Concluding, it is emphasised that this popular discourse transforms the relation of the individual with her/his body and aging and thus converted the body into a field, that is controlled by aging and open to individual and social intervention in the present day.

Keywords: *Anti-aging discourse, body, modernity, bio-power, responsibility.*

Giriş: Yaşlanma Karşıtı Söylem

“Yaşlanmaya karşı savaş açın”, “yıllara meydan okumak tamamen sizin elinizde”, “biyolojik saatinizi geri almak mümkün”, “yaşlanmak kaçınılmaz değildir”, “uzun ve sağlıklı yaşamın sırları”, “kırııklara veda edin”, “bilim insanları uzun yaşamın sırlarını keşfetti”, “yaşlanmayı geciktirici besinler”, “iyi ve uzun bir hayat sürmek için beslenmenize dikkat edin”, “sigara içmek yaşam sürenizi kısaltır”, “her gün bir aspirin almak ömrü uzatır”, “alkol kullanmak erken yaşlanmaya sebep olur”...

Tüm bu ifadeler ve daha birçok benzerlerine, yaşlanmayı önlemeye yönelik reçeteler sunan popüler kitaplar ve yaşlanmayı önleme teknikleri üzerinde yoğunlaşmış birçok uzman aracılığıyla aşına olduk. Karşı karşıya olduğumuz şey, son yıllarda yaşlanmaya yönelik yeni bir kavrayışın gelişmekte olduğudur. Bu yeni kavrayış, yaşlılığa dair toplumsal ve bireysel anlamlandırmalarımızı ve yaşlanmayı tecrübe etme biçimlerimizi dönüşüme uğratmaktadır. Bu çalışmada, 1990’lardan sonra hızla popülerleşerek gündelik hayatımıza giren yaşlanma karşıtı³ söyleme ve onu kuşatan sağlıklı yaşam önerilerine yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirmeyi deneyeceğim. Yaşlanma karşıtı söylem, bedenin kendiliğinden ve doğal süreçleri içinde yaşanan yaşlanma olgusunu kontrol altına almaya ve bireyin yaşlanmasıyla mücadeleye yönelik stratejiler geliştirmeye yönelik özgül bir öneriler bütünüdür. Sözkonusu söyleme yönelik eleştirel bir okuma yapmanın önemi, söylemin bireysel ve toplumsal anlamda beden kavrayışımıza yönelik güncel bir değerlendirmeye olanak sağlamasıdır. Bu bağlamda, çalışma içerisinde öncelikle bugünkü beden kavrayışımızın kökenine dair bir arka plan olarak, modernite ve beden ilişkisi üzerine teorik bir çerçeve çizeceğim. Takiben, odaklanacağım noktalar yaşlanma karşıtı söylemin bireyselleştirici ve genelleştirici etkileri olacaktır. Söylemin bu etkilerinin analizini yaparken, teorik birer kaynak olarak, Michel Foucault’nun *yaşam üzerinde iktidar* (Foucault, 1990) temelinde çözümlendiği modern iktidar kavramsallaştırmasına ve Susan Sontag’ın *geç modern zamanlarda hastalığın metaforik temsili*’ne (Sontag, 1991) ilişkin bakış açısına başvuracağım⁴.

3 Bu metinde yaşlanma karşıtı olarak kullanılan ifade dünyada yaygın bir biçimde “anti-aging” olarak kavramsallaştırılmaktadır.

4 Michel Foucault ve Susan Sontag’ın çalışmalarında özgül olarak yaşlanma meselesine yer vermedikleri bilinmektedir. Ancak, Foucault’nun modernitede bedenin geçirdiği dönüşümlere dair sunduğu teorik çerçeve ve Sontag’ın geç modern dönemde hastalığın toplumda nasıl değerlendirildiğine dair yaptığı çözümlenmeler, bu sunumda yaşlanma karşıtı söylemin analizini yapmayı olanaklı kılan birer yol haritası sunma potansiyelini

Modernite ve Beden

Bu günkü biçimiyle bedenimizle ilişkili tüm pratiklerimiz, sözgelimi; yürüyüşümüz, oturuşumuz, oynadığımız oyunlar, uyuma biçimimiz, yemek yeme alışkanlıklarımız, cinselliğimiz, sağlığımıza gösterdiğimiz zen, temizlik alışkanlıklarımız, güzellik ölçütlerimiz, yaşlanmaya ilişkin düşüncelerimiz verili, tarih ötesi ve doğal durumlar değildir. Aksine, tüm bunlar makro disipline etme ve düzenleme çabalarının ve bireylerin kendi eylemlerinin uzantısı olan mikro pratiklerin karşılıklı ilişkisi içerisinde biçimlenmiştir. Bir başka söyleyişle, bedenin bugünkü kodlarını, ortak toplumsal normlara içkin iktidar ve bilgi ilişkilerinin ve bireysel referansların, belirli tarihsel koşullar altında girdikleri diyalektik ilişkilerin birer sonucu olarak okumak mümkündür. Söz konusu tarihsel koşulların ne olduğu sorusunun cevabı ise bizi çok yakın bir zamana, yani ancak modernitenin başlangıcına kadar geri götürür. Ne var ki, beden ve modernite ilişkisine yönelik bir inceleme çok geniş bir alanı kucaklayabilir: Örneğin, yavaşlığın dünyasından hız dünyasına uzanabilir, ya da elle çizilen resimlerden fotoğrafa, cinselliğin ahlakın alanından uzaklaşıp psikolojinin alanına yaklaşmasına, mutfaktan gastronomiye, bylerden iksirlerden şifalı otlardan modern batı tıbbına kadar. Bütün bu değişimler zamana yayılmış farklı birer dinamik, farklı birer dünya görüşü ve bedene yapılmış farklı yatırımlardır (Corbin vd., 2008:7). Ancak, ortak olarak söyledikleri şey, günümüzde insan bedeninin dhil olduğu herhangi bir konu üzerine yapılacak teorik ve ampirik çalışmaların, modernitenin getirdiği tarihsel, toplumsal, ekonomik ve sosyolojik dönüşümleri dikkate alması gerektiğidir. Aksi takdirde, beden hakkında yapılacak çözümler eksik kalacaktır. Bu durumda, bedenimizle kurduğumuz ilişkilerin bugünkü biçiminin çoğul kökenlerine dair bir soruşurmada, insanlığın bedene dair kavrayışında keskin bir dönüşümün yaşandığı modernite düşüncesine başvurmak kaçınılmazdır.

Hiç kuşku yok ki beden ve moderniteyi birlikte dşnrken, öncelikle modernitenin ruhunu en iyi biçimde yansıttığı genel kabul grmş o ünlü felsefe argümanına başvurmak, yolumuza ışık tutacaktır: “*cogito, ergo sum*”. Descartes bu sözüyle biçimlenmiş Kartezyen felsefesinde, aklın bedenden ayrıldığını iln etmişti. Böylelikle modernitede batı kültürünün merke-

taşımaktadırlar.

zinde yer alacak en önemli ikiliklerden birisini özetlemiş oldu. Söz konusu ikilik akıl ve bedeni birbirine zıt iki kutup olarak konumlandırdı. Bu konumlandırmanın sonucu, modernite insan aklını yüceltirken bedenini de doğal olanın alanına terk etti. Ancak, bu doğal alana terk edilmiş beden doğallığına müdahale edilmeyeceği anlamına gelmiyordu. Tam aksine, bu süreçte birlikte modern zamanlarda doğaya ait olan diğer tüm unsurlar gibi beden de insan aklının tahakkümünün bir nesnesi haline geldi. İzleyen süreçte, beden toplumsal ve bireysel anlamda, hesaplanabilir, izlenebilir, ölçülebilir, tahmin edilebilir, bilgisine ulaşılabilir ve yönetilebilir bir nesneye dönüştü (Rose, 1998:88). Sonuç itibariyle, modernitede akıl ve beden birbirinden ayrılmasının beden cephesindeki yankısı “bedenin rasyonelleşmesi” biçiminde olmuştur (Shilling, 2003:43).

Bu durumun günümüze kadar uzanan sonuçları gösteriyor ki, bugün beden sınırları kendi doğallığı içinde belirlenmiyor. O artık doğal olarak içinde yaşadığımız biyolojik bir varlık olmanın ötesinde anlamlar ifade etmektedir. Doğallığından sıyrılmış, işlenebilen bir nesneye dönüşmüştür. Doğallığından sıyrılan beden ikili bir müdahale sürecinin etkisi altına girmiştir. Bir taraftan bitimli varlığımızın içinde yaşadığı biyolojik sınır olmasından ötürü biricikliği ısrarla vurgulanmış ve bireyin kendi bakışının bir nesnesi haline gelmiştir. Diğer taraftan da, kendisine, başkaları karşısında bizim kim ve nasıl biri olabileceğimize dair varsayımları dolayımaya sokabilecek kadar güçlü bir toplumsallık atfedilerek toplumsal alanın müdahalesine açılmış ve böylece kabul gören formu toplumsal alanda belirlenir olmuştur. Bu ikili süreçte dikkate değer nokta, insanın kendi bedeniyle kurduğu ilişkilerin ve beden toplumsal alandaki sunumunun bilgi iktidar mekanizmalarının, metaforların, sembollerin, fantezilerin, inançların, bilimsel tıp bilgisinin yön verdiği düzenleyici, disipline edici ve yönlendirici söylemlerin etkisi altında şekilleniyor olmasıdır. Burada moderniteye özgü süreçlerle karşı karşıyayız. Şöyle ki, beden bireysel ve toplumsal alanlarda yönlendirilmesi, kontrol altına alınması düzenlenmesi ve disipline edilmesi modern dönemde ortaya çıkmış pratiklerdir. Söz konusu pratiklerin konumuz açısından önemi şudur: modernite düşüncesinin bedeni, bedenin doğallığına dışsal olan bu pratiklerin odağına konuşlandırılmasıyla birlikte, bedene dair biyolojik süreçler sadece biyolojik olarak nitelendirilmemeye başlamıştır. Böylece, moderniteden günümüze uzanan süreçte bedeni

nin dış görünüşünün, sağlığın, yaşlanmanın, hastalığın kontrol edilebilir unsurlar olduğu görüşü gittikçe yaygınlaşmış ve yerleşiklik kazanmıştır.

Michel Foucault: Yaşam Üzerinde İktidar

Foucault beden ve modernite üzerine oldukça ayrıntılı bir çalışma yürütürken karanlık bir tablo sunar. Düşünürün çalışmalarında gördüğümüz şey, bedenin modern iktidarın hedefindeki nesneye dönüşüm sürecidir. Ancak, Foucault çalışmalarında bedenin tarihsel bir ontolojisini yapmayı hedeflemediğini söyler. Onun tüm çalışmalarını yönlendiren esas amaç kendi sözleriyle Batı kültüründe “insanların özneye dönüştürülme süreçlerinin bir tarihini oluşturmaktır” (1982:208). Bu doğrultuda insanların özneye dönüştürülmesinde özel bir yer tuttuğunu düşündüğü delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç, cinsellik gibi deneyleri kurmuş olan sorun-sallaştırma süreçlerinin tarihleri üzerine yoğunlaşmıştır (Keskin, 1997:31). Foucault bu süreçlerin soykütüğü üzerine odaklanmışken, beden kendiliğinden gelip onun çalışmalarının ana eksenine oturmuştur. Çünkü modernitede insanları birer özne haline getiren pratikler bu dönemde iktidar ve yaşam arasındaki ilişkinin dönüşümünün sonuçlarıdır ve en önemlisi iktidar ile yaşamın kesiştiği tüm noktalarda beden durmaktadır.

Foucault bedene ilişkin kavrayıştaki dönüşümün arka planını okurken moderniteye özgü olduğunu düşündüğü biyo-iktidarın çözümlemesini yapar. Foucault’ya göre biyo-iktidar yaşamı sürdürme sorununa odaklanmış bir iktidar biçimidir. Kendinden önceki geleneksel iktidar modelinden farklı olarak, gücünü egemenin yurttaşlarını öldürtme ya da yaşamasına izin verme kabiliyetinden almaz. Biyo-iktidarın simgesi öldürme gücü değil, bedenlerin titizlikle yönetilmesi ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesidir. Geleneksel iktidarın öldürme tehdidi yerini yaşam sorumluluğunun yüklenilmesine bırakmıştır. Bu anlamda, biyo-iktidar etkinliğini yaşam üzerinde ve ancak bu yaşam sürdükçe gösterebilir. Foucault iktidarın yapısındaki bu dönüşümü “biyolojik modernlik eşiği” olarak tanımlar. Bu eşiğin geçilmesinden itibaren insan yaşamı ve bedenin biyolojik süreçleri iktidar hesaplarına dahil olmuştur. İktidar niteleyen, ölçen, değerlendiren hiyerarşiye sokan ve normlar çerçevesinde dağıtımlar yapan bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bu mekanizma yaşama, yaşamı çoğaltmaya, bedene, bedenin güçlerini art-

tırmaya yönelmiştir. (Foucault, 1990: 135-159). Amaç uysal ve yaralı bireyler yaratmaktır. Bu amaca ulaşmak bedenlerin kontrolünden geçer. Ancak bu kontrol şiddet aracılığıyla değil, modernitede ortaya çıkan disiplinlerin hesaplı ve kesintisiz bakışlarıyla bedene odaklanmaları sayesinde gerçekleşmiştir.

Foucault, şiddet uygulayarak değil, disipline etme pratikleri aracılığıyla normalleştirilmiş bedenler yaratan biyo-iktidar sürecinin ikili bir işleyiş taktiği olduğunu ileri sürer. Birinci mekanizma nesnelleştiricidir ve toplumun bütünüyle ilişkilidir. Nesnelleştirici taktikler nüfusu etkileyebilecek rastlantısal olayları kontrol altına almaya yöneliktir. Bu kontrol alma sürecinde toplumsal alanda dolayım giren genelleyici söylemler toplum tarafından içselleştirilir. İkinci ise öznelleştiricidir. Kültürel pratikler ve gündelik hayata yedirilmiş bu öznelleştirici taktikler insanların kendilerini birer özne olarak tanımlama yollarını etkilerler (Leedham ve Hendricks, 2006:34). Foucault bu mekanizmaları “bütünselleştirme prosedürleri” ve “bireyselleştirme teknikleri” olarak kavramsallaştırmıştır (Foucault, 1982:213). Biyo-iktidar bütünselleştiren prosedürleri ve bireyselleştirici teknikleri birlikte işletir. Moderniteye özgü böyle bir iç içe geçiş, aynı zamanda, bilgi ve iktidar arasında nasıl bir ilişki kurduğunu da gösterir. Şöyle ki bireyselleştirme teknikleri bireyleri birer ‘tek’ olarak işaretler. İşaret edilen birey öznelliğini inşa etmeye başlar ve kendi biricik bilgisini üretir. Ancak bu öznel bilgilerin sınırı bütünselleştirici prosedürlerin ortaya koyduğu ‘doğrulardır’. Bir başka deyişle kendi bilgisini üreten öznenin sınırı toplumsal alanın kabul gören ‘doğrularıdır’. Burada iktidarın işlevi, bir taraftan tek tek öznelere bilgisine ulaşarak bütünü bilgisine sahip olmak ve onu yönetmek diğer taraftan da öznelere bilgilerinin sınırını belirlemektir.

Biyo-iktidarın bireyselleştirici ve genelleştirici etkilerini anlamak yaşlanma karşıtı söylemin analizi açısından oldukça önemlidir. Çünkü yaşlanma karşıtı söylem bir taraftan yaşlanmaya dair toplumsal alanda kabul gören ‘doğru’ yaşlanma pratikleri üretirken, diğer taraftan bireyi kendi yaşlanmasının bilgisini üretmeye davet eder. Bu bağlamda söylem, tüm yaşlanmaları aynılaştıran genelleyici etkiler ve bireyin öznel yaşlanma pratikleriyle kendisinin bilgisini biriktirdiği bireyselleştirici etkiler sayesinde işler. Aşağıda söylemin bu iki etkisinin nasıl dola-

yıma sokulduğunu tartışacağım.

Yaşlanma Karşıtı Söylemin Genelleyici Unsurları

Yaşlanma karşıtı söylemin üzerine en sık konuştuğu temanın ne olduğunu soruşturalacak olursak, hiç kuşkusuz ki karşılaşacağımız yanıt beden olacaktır. Yaşlanma karşıtı önerilerin temel hareket noktası hastalık, sağlık ve yaşlanma gibi süreçlerin kontrol edilebilir durumlar olduğu iddiasıdır. Kritik nokta bu kontrolün nesnesin beden olmasıdır. Yaşlanmayı önlemeye yönelik kurallar bedensel göstergelerin denetim altında tutulması üzerine kuruludur. Söylemin tüm önerilerini beden üzerine kurması bu söylemin en güçlü genelleyici etkisidir. Çünkü genç, sağlıklı, güzel, bütünlüklü ya da yaşlı, hasta, yıpranmış, eksikli her ne biçimde olursa olsun insanlar birer bedene sahiptir. Tüm insanları ilgilendiren bu kadar kapsayıcı bir temaya odaklanmak söylemin etki alanını fazlasıyla genişletir.

Beden yaşlanma karşıtı literatürde yaşlanmanın mekânı ve yaşlanmayla mücadelenin çözüm aracı olarak sunulur. Söylemin genel mantığı içerisinde yaşlanma olgusu ve dolayısıyla yaşlanmış bir bedene sahip olmak insan hayatında hiç arzu edilmeyecek unsurlar olarak gösterilir. Yaşlanmanın işaretleri bedenın görüntüsüne ve performansına verilen referanslar aracılığıyla tanımlanır. Örneğin, yaşlanma karşıtı uzmanlar⁵ Giampapa, Pero ve Zimmerman en yaygın yaşlanma bulgularını şu şekilde sıralarlar: ciltte kırışıklıklar, saçların beyazlaması, çeşitli ağrı ve sızılar, enerjinin azalması, yorgunluk, bağışıklık yanıtının düşmesi, kas kitlesinin azalması, işitme kaybı ve görme problemleri (2004:19). Açıkça görülüyor ki, uzmanlar yaşlanma göstergelerini sıralarken bedeni ilgilendirmeyen hiçbir unsura yer vermemişlerdir. Bu durum sadece yaşlanmanın göstergelerine özgü değildir, söylemin geneline hakim bir unsurdur. Burada yaşlılık diğer tüm öğelerinden soyutlanarak sadece bedensel varoluşun sınırlarına indirgenir.

Söylem içerisinde yaşlılıkla birlikte düşünölebilecek olumlu referanslardan, sözgelimi bilgelikten, yaşam deneyiminden, yol göstericilik rolünden hiç söz edilmez. Daha ziyade, yaşlanma sürecinde bedenın ‘bozulmasına’ odaklanılarak olumsuz bir yaşlılık portresi çizilir.

Söylemin tüm amacı bu ‘bozulmadan’ kurtulma yollarını bireylere öğretmektir. Söylem bir ta-

5 Bu kavram, metin içerisinde “anti-aging expert” karşılığı olarak kullanılmıştır.

raftan yaşlanma sürecinde doğal olarak ortaya çıkabilecek göstergeleri olumsuzlarken, diğer taraftan aktif, üretken, genç görünen, enerjik ve sağlıklı bir bedenin eşlik ettiği bir yaşlanma biçimini olumlar ve bu biçimi toplum nezdinde meşrulaştırır. Burada, yukarıda andığımız ‘beden üzerine konuşma’ dan kaynaklanan genelleyici etkiyi takip eden, ancak ondan farklı, bir genelleyici etkiyle daha karşı karşıyayız: belirli bir yaşlanma deneyiminin ve bu deneyimin sonucu olduğu düşünülen bir beden formunun idealize edilmesi. Bu durum yaşlılığın toplumsal alanda kabul gören görüntü ve anlamlarını dönüşüme uğratarken, yaşlılığa dair bir ‘doğru’ üretim sürecini de beraberinde getirir.

Söylemin yayılmasında ve içeriğinin oluşturulmasında belirleyici etkiye sahip olan uzmanlar sözgelimi gerontologlar, diyetisyenler, hekimler, fitness eğitmenleri, yaşam koçları, alternatif tıp uzmanları yaşlanmalarıyla mücadele halinde olan bireylere sağlıklı, uzun ve kaliteli bir yaşamın kurallarını aktarırlar. Bir başka deyişle yaşlılığa ilişkin ‘doğruları’ sabitlerler. Uzmanlar tarafından üretilen ‘doğrular’ moderniteye özgü bir beden algısı ve modern batı tıbbi ekseninde şekillenmiş bir sağlık anlayışı temelinde biçimlenmişlerdir. Bu biçimleniş yaşlanmaya ilişkin ‘bilimsel’ anlamda bir bilgi birikiminin oluşumuna yol vermektedir. Böyle bir durum, Foucault’nun *Kliniğin Doğuşu*’nda (2003) tartıştığı modernitede hastalık ve sağlığa dair bilimsel yapıda bir söylemin oluşturulması süreci ve bu süreçte uzmanlaşmanın rolüyle bir paralellik gösterir. Foucault’un hastalık ekseninde tartıştığına benzer bir biçimde, yaşlanma karşıtı söylem yaşlanmanın bilgisini sıradan insanın elinden alır ve bu bilgiyi uzmanlaştırır. Uzmanlaşmış yaşlılık bilgisi metafizikle bağlarını koparır ve yaşlanmaya dair kaderci, geleneksel tecrübeler yerini rasyonelleşmiş bir anlayışa bırakır. Sonuç itibarıyla, burada yaşlılığa dair uzmanlaşan bilgi üretimini izleyen bir normalizasyon süreci işlemektedir. Normalleştirilen şey tek tipleşmiş ve rasyonelleşmiş bir yaşlanma biçimidir.

Bu tip bir normalizasyon burada tartışmakta olduğumuz genelleyici unsurlardan bir diğeridir. Yaşlanma karşıtı söylemin bize anlattığı yaşlanma hikâyesini bir kenara koyarsak, yaşlılığın tarihsel katmalara yayılmış, her yerde dolaşan çoğul ve zengin bir bilgisi olduğunu görürüz. Bu bağlamda, yaş ve yaşlanmaya dair her türlü bilgi ve kültürel anlam ruhanî, metafo-

rik, sembolik, sanatsal, mimarî, mitsel ve bunlara benzer bir çok etkinliğe içkindir. Dünya kültürlerinde gördüğümüz farklı yaş ve yaşlanma yorumları bize yaşlanmanın sabitlenebilecek bir deneyimlenme biçimi olmadığını açıkça gösterir. Bundan dolayı, yaşlanmanın nasıl yaşanması gerektiğine dair evrensel tekil bir ilkeye indirgenebilecek standart bir kurallar bütünü mevcut değildir. Tam tersine, yaşlılık insan imgeleminde savruk, çoğul, anlaşılmaz, çelişkili ve sınırsız biçimlerde kendisini ifade edebilir (Katz, 1996:1). Ancak, yaşlanma karşıtı söylemin devreye soktuğu normalizasyon süreci, yaşlılığı yöneterek, sınıflandırarak ve şekillendirerek; onun heterojen ve çoğul doğasının yerine homojen bir yaşlılık anlayışını ve ‘doğru’ yaşlanma pratiklerini yerleştirmeye çalışır.

Yaşlanma karşıtı Söylemin Bireyselleştirici Unsurları

Yaşlanma karşıtı uzmanlar, “geriye doğru yaşlanma yöntemleri”ni (Roizen, 2004:1) tanıtırken, en heyecan verici yeniliğin bu yöntemlerin “sadece size ve mevcut yaşam tarzınıza göre ayarlanabilmesi” (2004:14) olduğunu vurgularlar. Bireye özgü bu ayarlamaların ilk koşulu sadece bireyin kendisini tanımlayan ve diğer insanlar için geçerli olmayan fizyolojik bir yaş hesabının yapılmasıdır. Söylemin bireyselleştirici oyunları yaş hesaplamanın kişiye özel hale getirilmesiyle başlar. Sözkonusu “bireysel yaş⁶” hesabına göre kaç yaşındasınız sorusunun cevabı basitçe doğduğunuzdan bugüne kadar geçen yılların sayısı değildir. Bireysel yaş hesabı, bedene dair ölçülebilir sayılara, söz gelişi tansiyon, şeker oranı, vücut kitle endeksi ya da kalp atışı hızı vb. biyolojik göstergelere göndermede bulunularak hesaplanır (2004:28-59). Bu literatüre göre, takvim yaşımız ya da dış görünüşümüz değil, biyolojik göstergelerimize ait rakamlar yaşımız hakkındaki doğruları söyler. Yaş hesabının bedene dair sayılarla donatılması, bireyselleştirici etkisinin yanında, bu sunumun genelinde tartıştığımız yaşlanmanın bedensel varoluşa indirgenmesi sorunuyla da örtüşür.

Yaşlanma karşıtı mücadelede bireysel yaş hesabımızı yaptıktan sonra geldiğimiz aşama, bize sunulan öneriler bütününden kendimiz için uygun olanları seçmektir. Uygun olanları seçmek öncelikle bireyin kendi yaşlanmasının sorumluluğunu almayı gerektir. Çünkü uzman-

6 Yaşlanma karşıtı literatürde, bireysel yaş kavramının diğer bir karşılığı *gerçekyaş (realage)* kavramıdır.

lar bize şunu söyler: “basit kararlar vererek, ayağınızı gaz pedalından çekebilir ve yaşlanmanızı yavaşlatabilirsiniz. Ne kadar hızlı yaşlanacağınıza büyük ölçüde kendiniz karar verirsiniz” (2004:15). Yaşlanma karşıtı söyleme göre yaşlanmak kaçınılmaz bir son değildir. Ondan kurtulmak için bireyin karar vermesi yeterlidir. Otonomi, bireysellik, seçim yapmak, kontrol etmek, başarı, özgüven ve sorumluluk almak vereceğimiz kararın etrafında kümelendiği meselelerdir. Tüm bu meseleler bireysel referanslar içerir ve böylece birey kendi yaşlanmasının sorumluluğunu almaya davet edilir.

Sorumluluk kavramının bireyselleştirici bir etkiyi nasıl yarattığını tartışmak için burada Susan Sontag’ın, *Metafor Olarak Hastalık AIDS ve Metaforları* (1991) adlı çalışmasında ortaya koyduğu hastalık ve sorumluluk olgularına yönelik modern zamanlara özgü bir anlayışa ilişkin tartışmaya başvurabiliriz. Sontag, söz konusu tartışmasında hastalık ve sorumluluk kavramlarının nasıl iç içe geçirildiğini gözler önüne serer. Ona göre, etrafına modern fanteziler örülen hastalıklara örneğin, kansere insanın kendisine kestiği bir ceza, kendi öz varlığına ihanet gözüyle bakılmaktadır (1991:41). Hastalığı psikolojik zeminde açıklama eğiliminin bir sonucu olarak, kişinin tutkularını bastırması, önemsiz şeyleri kafasına takması ya da hayata küskünlüğü birer hastalık sebebi olarak gösterilir. Böyle bir durumun sonucu olarak, hastanın yakalandığı hastalığa istemede de olsa kendisinin yol açtığı ve üstelik bu sonucu hak ettiği düşüncesi yaygınlaşır (1991:58). Sontag’ın sözleriyle: “hastalıkla ilgili yaygın şekilde inanılan psikolojik teoriler, gerek hasta düşmenin gerekse iyileşmenin nihai sorumluluğunu talihsiz hastalara yükler” (1991:59). Bu durum hastalığı doğal hayatta olarak karşılaşılabileceğimiz bir durum olmaksızın uzaklaştırır. Sorumluluk kavramı aracılığıyla psikolojik zeminde bireyselleştirilen hastalık anlayışı, kişinin hastalığından dolayı kendini, iç dünyasını ve yaşam tarzını sorgulamasına yol açar ve suçluluk hissini de beraberinde getirir.

Aynı durum yaşlanma karşıtı söylem için de geçerlidir. Yaşlanma karşıtı öneriler sunan popüler metinlerde bireyi yaşlanmasının sorumluluğunu almaya davet eden uyarılara sıklıkla rastlanır. Örneğin, “takımın kilit oyuncusunun *siz* olduğunu unutmayın” (Rosenfeld, 2001:8), “kendi yaşlanmanızın sorumluluğunu elinize alarak sağlıklı ve uzun bir ömür sürmek için eli-

nizden gelen her şeyi yapmaya karar veriyorsunuz” (Giampapa vd., 2004:187). Burada uzmanların vurguladığı nokta yaşlanmak istemeyen bireyin bir an önce kendi yaşlanma saatini durdurmak için harekete geçmesinin önemidir. Aksi takdirde, yani birey kendi yaşlanmasının sorumluluğunu yüklenmezse, bu yaşlanmanın tek sorumlusu kendisi olacaktır. Çünkü uzmanlara göre yaşlarına göre daha yaşlı görünenler “bedenlerini sağlıksız yaşam tarzı seçimleriyle hor kullanmış, olması gerekenden daha hızlı yaşlanmışlardır” (Roizen, 2004:4). Burada tam da Sontag’ın hastalığa ilişkin tartışmasıyla tam bir örtüşme vardır. Tıpkı hastayı kendi hastalığından sorumlu tutmaya benzer bir tutum gözlenmektedir. Sorumluluk kavramı aracılığıyla yaşlanma doğallığından uzaklaştırılıp, bireyin yaşam tarzının bir sonucu olarak gösterilmektedir. Böyle bir anlayış üstü örtük bir suçlamayı da içermektedir. Zira birey eğer yaşlanıyorsa bu onun kendisine yeterince iyi bakmamasının bir sonucu olarak görülecektir. Böylece kendi yaşlanmasına ve dolayısıyla ölümüne sebep olmak istemeyen yaşamak isteyen birey, bedenine yönelik bir kontrol mücadelesine girişmelidir mesajı verilir.

Sonuç: Biyolojik Varoluşa İndirgenen Bir Yaşlanma Anlayışı

Bedenin tarih içinde konumlandırıldığı herhangi bir noktaya bakmanın en özgün tarafı, bedenin bireysel kabukla toplumsal deneyimin, öznel referanslarla kolektif normun kesiştiği sınır noktalarını gösterebilme potansiyelidir. Beden, hem farklı tarihsel dönemlere ve sosyal yapılara özgü normların derinlere gömüldüğü, içselleştirildiği, öznelleştirildiği ve biriktirildiği yerdir, hem de toplumsal normların oluşumuna yol veren süreçlerin aktörüdür (Corbin vd., 2008:9). Bu bağlamda, Foucault terminolojisi ışığında değerlendirdiğimiz yaşlanma karşıtı söylem de bugün bedenin nasıl bireysel ve toplumsal işlemlerin etkisine açık bir biçimde şekillendiğini göstermektedir. Yaşlanma karşıtı söylem bir taraftan yaşlanmanın çoğul deneyimlenme biçimlerini tekilleştirir. Toplumsal alanda yaşlanmaya ilişkin ‘bilimsel’ atıflarla donatılmış ‘doğruların’ dolayına girmesini sağlar. Böylece toplumsal alanda kabul gören ‘normal’ yaşlanma biçiminin kurallarını belirler. Diğer taraftan da bireylerin bedenleri, yaşam tarzları, yemek yeme alışkanlıkları, spor yapma etkinlikleri gibi tekil noktalar üzerine odaklanarak bireylere öznelliklerini oynayabilecekleri bir performans alanı sunar. Ancak bu öznel pratiklerinin sınırı toplumsal normdur. Bir başka deyişle birey yaşlanmasına dair kendine özgü pratikler geliştir-

meye çalışırken, yaşlanma karşıtı söylemin toplumsal alanda dolayına soktuğu sağlıklı olmak, kendine bakmak, genç ve aktif görünmek gibi ilkelerin dışına çıkamaz. Dolayısıyla yaşlanma karşıtı söylemin masummuş gibi gözükken uyarıları hayat ve iktidarın kesiştiği noktalara nüfuz ettiğinden bedenin kendiliğinden ve doğal süreçlerine müdahale olarak okunabilir. Burada ele aldığımız söylem ilk bakışta güzel hayatlar vaat ediyor gibi görünüyor. Ancak derinlemesine bir bakışın bizlere gösterdiği, söylemin odağına yerleştirilen şeyin ‘yalın canlılık’ olgusu ya da ‘çıplak hayat’ (Agamben, 1998:1) olduğudur. Sonuç itibariyle, söylem yaşlanmaya ilişkin tüm çözümleri biyolojik göstergelerin denetimine indirgerken, hayatın bizzat kendisini de biyolojik bir varoluştan ibaretmiş gibi göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, Giorgio 1998 *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford: Stanford University Press.
- CORBIN, Alain, COURTINE, Jean-Jacques ve VIGARELLO, Georges 2008 “Bedenin Tarihine Önsöz”, iç. Corbin, A., Courtine, J. ve Vigarello, G. (haz.), *Bedenin Tarihi 1: Rönesans’tan Aydınlanma’ya*, Saadet, Ö. (çev.), İstanbul: YKY.
- FOUCAULT, Michel 2003 *The Birth of the Clinic: An Archeology of Medical Perception*, Sheridan, A. M. (çev.), London: Routledge.
- 1990 *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*. Hurley, R. (çev.), New York: Vintage Books.
- 1982 Afterword: “The Subject and Power”, iç. Dreyfus, H. L. ve Rabinow, P. (haz.), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics with an Afterword by Michel Foucault*, ss. 208-226, London: Harvester Wheatsheaf.
- GIAMPAPA, Vincent, PERO, Ronald. ve ZIMMERMAN, Marcia 2004 *The Anti-Aging Solution*, New Jersey: John Wiley& Sons.
- KATZ, Stephen 1996 *Disciplining Old Age: The Formation of Gerontological Knowledge*, Charlottesville: University Press of Virginia
- KESKİN, Ferda 1997 “Foucault’da Öznellik ve Özgürlük”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 73, ss. 30-47.
- LEEDHAM, Cynthia., A. ve HENDRICS, Jon 2006 “Foucault and Successful Aging as Discourse: Explorations in Biopower and the Practice of Freedom” iç. Powell, J., L. ve Biggs, S. (haz.), *Foucault and Aging*, New York: Nova Science Publishers.
- Mortaş, Nihan 2009a “Bedenle Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği”, *İç, Doğu Batı: Kişinin Kendisiyle Savaşı*, sayı:48, ss.173-182.
- 2009b *A Critical Examination of Anti-Aging Discourse: The Relevance of the Works of Michel Foucault and Susan Sontag*, Köln: Lambert Academic Publishing.
- ROIZEN, F., M. 2004 *The RealAge Makeover*, New York: Harper Collins.
- ROSE, Nikolas 1998 *Inventing Ourselves: Psychology, Power and Personhood*, Cambridge:

Cambridge University Press

ROSENFELD, Isadore 2001 Zamanı Yavaşlatmanın İspat Edilmiş Yolları: Şimdi Yaşa Geç Yaşlan, Seyahi, A. (çev.). İstanbul: İnkılap.

SHILLING, Chris 2003 The Body and Social Theory, London: Sage

SONTAG, Susan 1991 Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors, New York: Penguin Books.